

Kyrka eller folk – den syrisk-ortodoxa kyrkan och det svenska samhället

SAMUEL RUBENSON

Den syrisk-ortodoxa kyrkan är ofta uppmärksammas i svenska massmedia. I följande artikel ges en historisk-teologisk bakgrund till denna kyrkas situation och problem i Sverige. Samuel Rubenson är teol. doktor och f.n. verksam med bl.a. invandrarfrågor i Strängnäs stift.

Även den svenske ärkebiskopen måste ju lyda den svenska regeringen. Alltså måste vår biskop lyda oss, för vi är valda av vårt folk. Logiken är solklar för styrelseledamoten i den syrisk-ortodoxa kyrkans s.k. centralstyrelse. För honom är kyrkan folket, en identifikation det islamiska samhället bidragit till att skapa hos Mellanösterns kristna minoriteter. Demokrati måste då innebära att folkets/kyrkans furste, biskopen, blir de valdas tjänsteman. Frågan är bara vilket är folket? I Europa räknas inte kyrkan som folk, här räknas bara nationalitet, etnicitet och språk. Assyrier eller syrian, assyriska eller syrianska, det är frågan. Sedan tjugo år pågår kring detta en kamp, en kamp som slitit sönder den syrisk-ortodoxa kyrkan i Sverige, en kamp inte bara i ord utan också i handling, en kamp som plågat invandrarverket, skolöverstyrelsen, rektorer, kyrkoherdar och socialarbetare runt om i landet. Denna kamp, som på ett för svenskar svårbegripligt sätt binder samman nationell och språklig beteckning med kyrkans liv, är på många sätt belysande för «invandrar kyrkornas» problem och det svenska samhällets syn på religiös gemenskap. Att förstå den är inte minst en ekumenisk nödvändighet.¹

¹ Min artikel bygger förutom på studier i Mellanösterns historia och forskning kring de orientaliska kyrkorna på erfarenheter av ekumeniskt arbete i Svenska kyrkan. Vid sidan av det material som nämns i fotnoterna bygger jag i stor utsträckning på samtal med syrisk-ortodoxa och med representanter för andra kyrkor och svenska myndigheter. Eftersom denna konflikt pågår avstår jag från att utlämna några namn. Analysen är helt min egen.

Bakgrund

Den syrisk-ortodoxa kyrkan är den idag förmodligen största och utan tvekan mest aktiva «invandrar kyrkan» i Sverige. Med ca 25.000 medlemmar är kyrkan större än flertalet frikyrkosamfund och med knappt trettio församlingar och präster i aktiv tjänst står man för mer än hälften av landets ortodoxa präster och församlingar. Flertalet församlingar finns i storstockholmområdet, i Göteborg och i de mellansvenska industristäderna. De första syrisk-ortodoxa kom till Sverige från Libanon 1967 genom Kyrkornas Världsråds förmedling, medan det största antalet kom under andra hälften av 1970-talet och då främst från bergstrakterna i sydöstra Turkiet, från Tur Abdin, ett gammalt kärnområde för den syrisk-ortodoxa kyrkan. Sedan 1976 har kyrkan en biskop i Södertälje, den stad som mycket tidigt blev ett centrum för den syrisk-ortodoxa invandringen.²

Den syrisk-ortodoxa kyrkan tillhör tillsammans med den armenisk-ortodoxa, den etiopisk-ortodoxa och den koptisk-ortodoxa kyrkan gruppen av orientalisk-ortodoxa kyrkor (i Sverige ofta kallade österländska kyrkor). Dessa skiljer sig

² Litteraturen om den syrisk-ortodoxa kyrkan i Sverige är mycket begränsad. Förutom nedan nämnda böcker av Andersson och Knutsson är Ulf Björklund, *Från ofärd till välfärd*, Stockholm 1980, värdefull som bakgrund. För uppgifterna om antal medlemmar, församlingar etc. hänvisas till SST:s årsbok (1990), Religionsguiden utgiven av Statens Invandrarverk 1989 och det syrisk-ortodoxa ärkestiftet.

från de övriga ortodoxa genom att de endast erkänner de tre första ekumeniska koncilierna och att de har en egen av den senare bysantinska traditionen oberoende liturgisk, teologisk och inte minst politisk utveckling. De representerar tillsammans med den östsyrisk kyrkan (idag Österns Assyrisk kyrka) den utbredning kristendomen under de första århundradena fick utanför det grekisk- och latinspråkliga området och därmed på många sätt en kristen inkulturation i en icke-europeisk miljö. Den syrisk-ortodoxa kyrkan har sina rötter hos de syrisktalande kristna i romarriket med centrum i Osroëne, det som nu blivit nordöstra Syrien, sydöstra Turkiet och norra Irak. Kyrkan har alltid varit trängd mellan den av Bysans gynnade grekisk-ortodoxa kyrkan och den av perserna och senare araberna gynnade östsyrisk kyrkan, och har sedan början av 600-talet levt under islamisk överhöghet och diskriminering. Idag räknar man med drygt 1,5 miljoner syrisk-ortodoxa varav de flesta lever i Sydindien. I Mellanöstern finns bara knappt 100.000 kvar, de flesta i Syrien.³

Den syrisk-ortodoxa kyrkans korta historia i Sverige är märkt av kriser och konflikter. Kyrkans förste biskop i Sverige, mar Afram Aboodi avsattes under tumultartade former. Ett antal församlingar har sagt upp lydnaden gentemot hans efterträdare, mar Julius Abdulahad Shabo, och förvägrat honom tillträde till sina kyrkor. Våldsdåd, försök till mordbrand, anklagelser om ekonomiska oegentligheter och smutskastning har kantat kyrkans väg i Sverige framför allt under det senaste årtiondet. Bakom dessa problem ligger inte bara de personmotsättningar, enskilda makthungriga individer eller konflikter i sakfrågor som varit tydliga och därför figurerat i pressen. Även om dessa självklart spelar en roll och ofta tänt gnistan, finns det bakom ett djupare mönster, en konflikt om kyrkans identitet, en

konflikt utlöst av kulturkrocken när Mellanöstern möter Sverige, en konflikt som fångats upp i beteckningarna «assyrisk» och «syriansk».⁴

Djupast handlar konflikten om relationen mellan kyrka och folk i ett modernt sekulariserat och pluralistiskt samhälle, en relation som är mycket brännbar för de ortodoxa invandrarkyrkorna och för kyrkorna och folken i Östeuropa men inte heller oproblematisk för svenska kyrkan idag. Att denna fråga inneburit en sådan konflikt för de syrisk-ortodoxa i Sverige hör dels samman med Mellanösterns moderna historia, dels med det svenska samhällets sätt att hantera invandringen och organiserandet av de syrisk-ortodoxa i Sverige. En kyrka är i det islamiska Mellanöstern inte detsamma som en kyrka i ett sekulariserat Västeuropa, och inte heller är ett folk detsamma i arabisk terminologi och i svenskt språkbruk. I det «starka» svenska samhället finns en hierarki där medborgarskap är det avgörande, kulturell och etnisk tillhörighet det bärande och föreningsliv, t.ex. kyrka, en privatsak. I det «svaga» samhället är kyrkan det avgörande och det som innefattar språk, etnicitet och kultur, medan medborgarskapet är ett uttryck för vem som regerar, beskattar och ofta förtrycker.⁵

I den utveckling som fört fram till stridigheterna bland de syrisk-ortodoxa i Sverige idag kan man urskilja tre olika nivåer. Den första handlar om det europeiska inflytandet i Mellanöstern och moderniseringens gränser, den andra om assyrianismen och den tredje om mötet med svensk invandrings- och kyrkopolitik. I Sverige har de tre vävts samman, förstärkts av person- och familjemotsättningar och funnit sina politiska symboler i namnfrågan.

³ För litteratur om den syrisk-ortodoxa kyrkan i allmänhet se Martling, *Gud i orienten*, Stockholm 1990 och I. Karlsson, *Korset och halvmånen*, Stockholm 1991. Utförlig är Aziz Atiyah, *A History of Eastern Christianity*, Notre Dame 1968 och bäst källanvisningar finner man i Caspar Detlef Gustaf Müller, *Geschichte der orientalischen Nationalkirchen*, (= Die Kirche in ihrer Geschichte 1, D2), Göttingen 1981. Uppgifterna om antalet syrisk-ortodoxa går starkt isär i litteraturen och måste uppfattas som ungefärliga.

⁴ En belysande journalistisk skildring utan anspråk på vetenskaplighet finns i Stefan Andersson, *Assyrierna. En bok om präster och lekmän, om politik och diplomati kring den assyriska invandringen till Sverige*, Tiden, Stockholm 1983. «Namnfrågan» har ingående analyserats i Bengt Knutsson, *Assur eller Aram* (= SIV Rapport 4/82), Norrköping 1982.

⁵ Jan Hjärpe: «Tredjevärldsislam och euroislam. Samhällstruktur och religionens funktion» i Nils G. Holm: *Islam i forskningens ljus*, Åbo akademi 1991, s. 67–182.

Mellanöstern och modernismen

Den arabisk-islamiska erövringen av Mellanöstern med början på 600-talet innebar för de kristna en helt ny situation. Man var inte längre medborgare i det samhälle man levde i utan «skyddsfolk». Ställda utanför det politiska livet och utanför samhällets lagstiftning var man helt hänvisad till kyrkorna som samhällsorgan. De blev nu de kristnas politiska struktur och deras lagstiftande och dömande organ. Därmed blev kyrkans ledare även politiska ledare. Biskoparna och i första hand deras överhuvuden, patriarkerna, blev «skyddsfolkets» furstar och inför de muslimska herrarna ansvariga för allt som skedde bland deras folk, inom deras jurisdiktion. Kyrka och folk blev synonyma begrepp.⁶

Samtidigt var det klart, särskilt i Syrien, att folk inte betydde en etnisk, språklig eller geografiskt sammanhållen grupp av människor. Om något område i antiken var mångkulturellt och pluralistiskt var det Syrien, detta område öster om Medelhavet som under årtusenden varit ett genomgångsland där folk mötts och blandats och där arameiskan med tiden blivit områdets *lingua franca*. Den kyrkliga splittringen under tiden 300–600 hade lett till att det här fanns inte mindre än fyra kyrkor med en huvudsakligen arameisktalande befolkning, tre med syriska som skriftspråk (maroniterna, de syrisk-ortodoxa och den östsyriska kyrkan) och en med grekiska (det grekiska Antiokiapatriarkatet). De teologiska skiljelinjerna hade här mindre med nationell tradition att göra, någon sådan fanns knappast i detta imperiernas förlovad land, men mer med social samhörighet och politisk lojalitet. Den östsyriska kyrkan var perserrikets kyrka, de grekisk-ortodoxa var den bysantinske kejsarens folk, de syrisk-ortodoxa var bärare av en mot romarrikets kejsare skeptisk tradition.⁷

⁶ En inträngande analys av de religiösa minoriteternas ställning som «skyddsfolk», *dhimmi*, inom islam och därmed en bakgrund till det ottomanska milletsystemet ges i Bat Ye'or, *Dhimmi. Jews and Christians under Islam*. London 1985. Hennes skildring är tankeväckande inte minst eftersom hennes perspektiv är bestämt av att hon kommer från en judisk egyptisk familj, men den är samtidigt mycket vinklad och bestämd av ett anti-islamiskt apologetiskt försvar för det judiska skyddsfolkets frigörelse och självständighet.

Den arabisk-islamiska erövringen innebar för de kristna en marginalisering där den kristna traditionen blev bevarad i bestämda sociala och geografiska nischer. De viktigaste kom att bli å ena sidan bergsbygderna och å andra sidan bestämda yrken och kvarter i städerna. För den syrisk-ortodoxa kyrkans del blev ett resultat en växande klyfta mellan en fattigare och mindre inflytelserik del i bergen i sydöstra Turkiet och en rikare och i kyrka och samhälle mäktigare del i städerna i Syrien och Mesopotamien. I bergsbygden levde de kristna i en även under muslimsk tid huvudsakligen kristen miljö med ett bevarande av en bred folklig förankring och med klostren som skolor och kyrkliga centra. Gränsen mellan dem och deras turkiska och kurdiska grannar var tydlig: språk och etnicitet följde religionen. Ingen kristen kunde se sig som turk eller kurd även om han tvingats lära sig de språken. I de arabiska städerna var däremot mötet med islam och ett politiskt och ekonomiskt utbyte med världen utanför ofrånkomligt. Arabiskan slog här med tiden ut syriskan och man förenades över religionsgränsen i en arabisk identitet. Här växte en starkare kyrklig organisation och ett nytt kyrkligt ledarskap fram. Efter första världskriget flyttas även patriarkens residens från Tur Abdin till den viktigaste arabiska staden i området: Damaskus.

Klyftan mellan den syrisk-ortodoxa befolkningen i bergen i Turabdin i sydöstra Turkiet och den i städerna i Syrien kom att vidgas och permanentas genom den västerländska kolonialismen i MÖ och det ottomanska imperiets fall. Under 1800-talet ägde en massiv västerländsk påverkan rum i det arabisktalande områdena. Här lades grunden för en sekulär arabisk nationalism och för den arabiska renässansen och upplysningen. Även kyrkorna påverkades av moderniseringen och de nya politiska och nationella idéer som spreds. Detta inflytande stannade dock i hög grad i städerna och nådde knappast den turkisk- och kurdisktalande landsbygden i norr. Medan arabisk med tiden blev en övergripande term för både kristna och musli-

⁷ För de syriska kyrkornas tidiga historia se Sten Haldal, «Den syriska kyrkans historia» i *Östkyrkan förr och nu* (Religio 34), Lund 1991, s. 67–82.

mer förblev turkisk och kurdisk liktydigt med muslimsk.⁸

Avgörande blev inte minst den gränsdragning som efter 1:a världskriget kom att ske mellan de brittiska och franska områdena och det nya Turkiet, det ottomanska imperiets arvtagare. Till skillnad från sin föregångare och från de senare arabiska staterna var Turkiet en utpräglad och i princip sekulär nationalstat. Alla medborgare skulle vara turkar och tala turkiska, övriga försökte man fördriva, döda eller tvinga in i en turkifieringsprocess. Liksom armenierna drabbades de syrisktalande kristna av denna politik och reducerades kraftigt till att bli en relativt avskuren spillra utan några större möjligheter till utbildning och ekonomiskt och politiskt inflytande vare sig i kyrkan eller samhället. I de nya arabiska staterna, Irak, Syrien och Libanon var situationen en helt annan och de kristna ofta en del av den västerländskt påverkade ledande eliten. Även om de arabiska revolutionerna under 1950- och 60-talen i viss mån trängde tillbaka denna utveckling levde kyrkorna vidare i ett betydligt mer öppet och kulturellt aktivt klimat.

Skillnaden mellan syrisk-ortodoxa från den turkiska landsbygden och från den arabiska världen är inte märkligare än motsvarande regionala skillnader i andra kyrkor. Problemet uppstår när man skall samsas som en utsatt invandrarkyrka i en helt annan miljö, i det svenska samhället. Medan den första invandringen av syrisk-ortodoxa i huvudsak kom från de arabiska länderna, främst Libanon, har den stora invandringsvågen kommit från sydöstra Turkiet. De båda biskoparna, liksom en stor del av prästerna kommer helt naturligt från de arabiska staterna, främst Syrien, även om en del av dessa har rötter uppe i bergen i Turkiet. Även om de båda faktorer vi nu skall se på är väl så viktiga är det ingen tvekan om att skiljelinjen i de strider som drabbat kyrkan i Sverige också till stor del kommit att gå mellan grupperna från Tur Abdin och de från de arabisktalande länderna.⁹

⁸ Västerlandets roll för den syrisk-ortodoxa kyrkans moderna historia är ingående skildrad i John Joseph, *Muslim-Christian Relations and Inter-Christian Rivalries in the Middle East*, New York 1983.

⁹ För att inte komplicera bilden ytterligare avstår jag från att gå in på de klanmotsättningar som också spelat en viss roll, inte minst inom gruppen från Tur Abdin.

Assyrianismen

Inget är så inflammerat i den syrisk-ortodoxa världen som beteckningen assyrisk. För en del betecknar den folkets identitet, dess historiska rötter och nationella självkänsla. För andra betecknar den en destruktiv politisk rörelse delvis hednisk, delvis kättersk. Den sprängkraft som finns i ordet beror inte minst på att flera av varandra helt oberoende betydelser flätas samman: för det första namnet på ett storhetsrike före den islamiska erövringen, för det andra namnet på en nationalistisk rörelse från slutet av 1800-talet, för det tredje det moderna namnet på den östsyrisk kyrkan. Efter det assyriska rikets fall 612 f.Kr. och assyriskans undergång som språk kom beteckningen Assyrien att leva kvar på ett geografiskt område i gränstrakterna mellan nuvarande Irak, Iran och Turkiet. Som så ofta sker kom det också att användas om folket där, av vilka de flesta tillhörde den östsyrisk kyrkan, som efter mongolernas och turkarnas framfart fick sitt centrum här. Någon officiell eller utbredd användning fick beteckningen dock inte förrän européer och amerikaner började intressera sig för områdets naturfyndigheter, arkeologiska lämningar och kristna befolkning. I tron att man tillsammans med ruinerna från det assyriska riket funnit det assyriska folket och i hopp om att av dessa kristna skapa en västerländsk och kristen nationalstat såddes fröna till den moderna assyriska nationalismen.

Grogrunden för en assyrisk nationalism var inte dålig. Genom missionsskolorna öppnades portarna till Europa och dess nationella och sekulära ideal. Det muslimska herraväldet såg ut att gå mot sitt slut och tiden bli mogen för de kristna att befrias ur det islamiska milletsystemets instängdhet.¹⁰ Tanken på att ena alla kristna, protestanter, katoliker, östsyrisk och syrisk-ortodoxa under ett tak, som en nation, slog rot.

¹⁰ Milletsystemet innebär att de religiösa minoriteterna har en egen jurisdiktion under sin religiöse ledare och därmed fungerar som stater i staten. Medan de islamiska härskarna strävade efter att begränsa antalet millet och inordna flera kyrkor under patriarken av Konstantinopel strävade varje kyrka efter att bli erkänd som egen millet. Milletsystemet gav visserligen en rätt att ha egen lagstiftning men innebar samtidigt en diskriminering och uteslutning ur det offentliga livet.

Vad var detta då för en nation? Svaret låg nära till hands, den assyriska, den som gått under men nu kunde återuppstå. Inte minst det ottomanska rikets sönderfall och de allierades segeråg mot turkarna i 1:a världskriget ledde till ett uppsving för den assyriska nationalism. Lierade med européerna stred de kristna mot Turkiet i förhoppningen om att få en egen kristen, en assyrisk stat som belöning. Resultatet blev istället att man övergavs och klämdes mellan den turkiska nationalismen, Europas koloniala intressen och den arabiska nationalismen.¹¹

Assyrianismen blev nu en sekulär nationalistisk rörelse med tyngdpunkt bland de syriska kristna i exil, fr.a. östsyriska men också syrisk-ortodoxa och kaldeiska (med Rom unierade östsyrier). I Syrien kunde man bedriva en viss kulturell verksamhet, i Turkiet och Irak var det svårare och politiskt betydligt farligare. De man fångade upp var oftast de yngre och mer utbildade, de som i det moderna samhället sökte sina rötter men som inte fann dem i kyrkans traditioner. Från kyrkans sida och inte minst från den syrisk-ortodoxa kyrkans sida såg man på assyrianismen med oro. Att stödja tanken på en kristen nationalstat var detsamma som uppror mot den muslimska överheten och en inbjudan till förföljelser av de kristna. Dessutom var inte alla kyrkoledare glada för att folket bytte ut sin religiösa i kyrkan fastlagda identitet mot en sekulär nationell identitet. Om folket nu var assyrier, vad var då deras syrisk-ortodoxa identitet värd? En politisk och sekulär rörelse kunde inte båda något gott för kyrkan.

När de första syrisk-ortodoxa kom till Sverige från Libanon var de kända som assyrier, en bland västerlänningar i MÖ allmän beteckning på de kristna från de syrisktalande områdena i norra Syrien, norra Irak och sydöstra Turkiet. Utan att nödvändigtvis vara politiskt aktiva var det naturligt att de i Sverige betecknades som assyrier; en nationalitet måste de ha och de var ju inte libaneser, syrier, iraker eller turkar, inte heller araber eller kurder.¹² Som kristna, ja

som spillrorna av ett kristet folk i Orienten motogs med stort intresse från olika kristna grupper i Sverige, inte minst från frikyrkligt håll. Med stöd från invandrarverket och folkrörelsesverige, fr.a. Frikyrkorådet, skapades en assyrisk organisation i Sverige. Lösgjord från kyrkans och med mot kyrkan kritiska unga och västerlänskt påverkade ledare blev den assyriska rörelsen snart en sekulär och kyrkligt oberoende förening med band till den internationella politiskt aktiva assyriska världsalliansen. Budskapet var nationellt och den gamla stormakten Assyrien med dess förkristna kultur blev idealet. Det dröjde inte länge förrän enskilda och särskilt kyrkans folk började reagera mot denna utveckling i folket, d.v.s. i kyrkan, och dess hedniska symbolik. Kunde man verkligen vara assyrisk nationalist och samtidigt syrisk-ortodox kristen? Var inte assyrianismen ett förnekande av kyrkan som bärare av folkets identitet? Var inte en sekulär identitet liktydigt med avfall från tron? Var inte assyrianism liktydigt med en bekännelse till Österns Assyriska kyrka och dess «nestorianism»? Vilken grund fanns det för att påstå att ett kristet folk kunde vara ättlingar till assyrierna och kalla kyrkans språk för assyriska?

Dessa retoriska frågor fick ett starkt gensvar i och med den ökande invandringen av syrisk-ortodoxa, nu främst från Tur Abdin där hela byar kollektivt utvandrade. En anti-assyrisk hållning växte fram, inte bara av ideologiska utan också maktpolitiska skäl. Med denna nya våg etablerar sig vid mitten av 1970-talet den syrisk-ortodoxa kyrkan i Sverige med en biskop och ett växande antal församlingar. Officiellt tar kyrkan avstånd från assyrianismen: folket och kyrkan är syrisk-ortodoxa, nationell och kyrklig tillhörighet är ett. Svårigheten var att förankra detta i Sverige med dess tradition av etnisk-nationell och sekulär identitet. I modernt svenskt språkbruk är ett folk ett folk medan religiös tillhörighet är individuell och ur etnisk synpunkt godtycklig. Som motpol till den assyriska rörelsen skapas därför

¹¹ Se R. Strothmann, «Heutiges Orientchristentum und Schicksal der Assyrer», *Zeitschrift für Kirchengeschichte* 55 (1936), s. 17–18 och Karlsson, *Korset och halvmånen*, s. 26–38. Karlsson underskattar dock förekomsten av syrisk-ortodoxa kristna i den assyriska rörelsen.

¹² Av de första syrisk-ortodoxa som kom till Sverige via Libanon var många statslösa. De senare har i regel haft turkiskt, syriskt eller irakiskt medborgarskap, ett medborgarskap som endast uttrycker vilken stat som f.n. härskar över hembygden, men som regel inte innebär någon identifikation för den enskilde.

som en nationell rörelse den syrianska, av engelskans Syrian(-Orthodox) som går tillbaka på arabiskans och turkiskans suryani. Mot det assyriska, vars terminologiska samband med den östsyrisk kyrkan man inte är sen att utnyttja, sätts det syrianska, en nationell identitet totalt identifierad med den syrisk-ortodoxa kyrkan. Som motpol till det gamla Assur framträder ur historien det bibliska Aram och arameerna som förfäder. Myten om att alla syrisktalande kristna tillsammans är ättlingar till det assyriska riket ersätts med myten om att alla syrisk-ortodoxa, och inga andra, utgör det arameiska folket. Av en kristen minoritet, en kyrklig millet, i Mellan-östern skapas två extremt nationalistiska rörelser med egna fanor och med var sitt eget storslaget förflutet. En kyrka splittras i två nationer.¹³

Kyrkan och den svenska samhällsstrukturen

Den syrisk-ortodoxa kyrkan har levt under ett ständigt samhälleligt tryck sedan kejsar Justinianus beslöt sig för att genomdriva besluten från kyrkomötet i Kalcedon trots de syriska kristnas motstånd. Utan stöd från det samhälle man levt i har man alltid varit utlämnad åt härskarnas välvilja och stöd från de enskilda medlemmar som nått en ekonomisk eller politisk ställning av betydelse. I det «svaga» samhället kan man inte lita till en opartisk rättsapparat utan endast till goda relationer till de starka. Biskopen, som folkets furste, har begränsad makt, han måste hålla sig väl med staten och med församlingens rika. Hans makt består i att han drar gränsen för tillhörighet till kyrkan och därmed till folket eftersom kyrkan är folket. Denna delikata balans mellan samhälle, hierarki och folk kastas helt överända när kyrkan tar form i Sverige. Svårigheten att bevara traditionen och banden till hemkyrkan, som fortfaran-

¹³ Se Knutsson, *Assur eller Aram*. Som Stefan Andersson mycket riktigt påpekar gentemot Knutsson är den arameiska nationalismen liksom den assyriska en helt modern företeelse och dessutom helt klart betingad av den förra. Liksom Ingmar Karlsson utnyttjas Bengt Knutsson av den syrianska rörelsen i Sverige, se t.ex. ett flertal artiklar i det syrianska riksförbundets tidskrift *Bahro Suryoyo* 1991.

de lever i denna balansakt, och samtidigt vara kyrka i Sverige blir nästan oöverstigliga.

Redan i utgångsläget är kyrkan som organisation i underläge i det svenska samhället. Folket är till stor del organiserat i mer eller mindre sekulära föreningar, inordnade i det svenska föreningssamhället. Församling och förening är ju i Sverige i princip samma sak (om vi bortser från svenska kyrkans speciella ställning). Under 1970- och 80-talen är bidragen till invandrarföreningar och nationella föreningar generösa medan det för församlingar och kyrkor inte finns mycket att hämta. Det är inte bara den enskilde som utsätts för sekulariseringens tryck, den kollektiva identiteten, det gemensamma livet, sekulariseras. Religionsfriheten i Sverige är något individuellt, för kyrkor gäller föreningsfrihet, en rätt att vara jämställd med nykterhetsföreningar och frimärksklubbar; en offentlig-rättslig ställning är förbehållen svenska kyrkan, den enda kyrka som har rätt att vara folkkyrka i Sverige.¹⁴

Makten i en «invandration» kommer därmed i Sverige att ligga hos dem som lyckats skapa en stark nationell organisation, hos dem som kan kalla sig «folkets valda representanter», detta är det demokratiska folkrörelsesveriges grundlag. Avgörande blir byråkratisk skicklighet, vältalighet och en makt över folket, över dem som frågar efter vem som bäst kan försvara deras rättigheter och ge dem förmåner och en trygghet i ett främmande samhälle. Viktigast är makten i riksorganisationen, i dess centralstyrelse, «folkets regering». I det svenska samhället är det denna som representerar «folket», som har ansvar för social och kulturell verksamhet och som skall bidra till att uppnå de invandrapolitiska målen. Det är den

¹⁴ För en diskussion om invandrarkyrkornas ställning och det svenska samhället se *Stöd till invandranas trossamfund. Rapport från arbetsgruppen för översyn om reglerna om statligt stöd till trossamfunden m.m.*, Civildepartementet, DS C 1986:12, *Religionsfrihet i Sverige* (tematerminsrapport), Teologiska institutionen, Lund 1991 och Gösta Hallonsten, *Ortodoxa och österländska kyrkor i Sverige – en översikt* (stencil), Teologiska institutionen, Lund 1990. Tyskland har här valt en annan väg, som ger andra möjligheter inte minst för ortodoxa «invandrar kyrkor», se Hallonsten, s. 38 f. och Christoph Link, «Die Rechtsgrundlage der Ostkirchen nach dem Staatskirchenrecht der Bundesrepublik Deutschland», *Kanon* 4 (1980), s. 34–44.

som är remissinstans och det är den som mottar de generösa bidrag invandrarverket ger invandrarorganisationerna. Men medan invandrarverkets stöd till sekulära organisationer främst går till denna centrala nivå, är stödet till de fria samsamlingen konstruerat så att det är de lokala församlingarna, inte kyrkan centralt som skall ha dem. Den svenska frikyrkliga kongregationalismen bidrar på så sätt till kyrkans svårighet att hävda sig mot riksorganisationerna som bärare av folkets identitet.¹⁵

När den förste syrisk-ortodoxe biskopen kom fanns redan ett antal syrisk-ortodoxa församlingar/föreningar och ett starkt, välorganiserat och väletablerat assyriskt riksförbund. Motsättningarna kring namnet och identiteten splittade de lokala föreningarna och när det blev tydligt att kyrkan inte i egenskap av kyrka i Sverige kunde ta upp kampen mot assyrianismen och vara de syrisk-ortodoxas riksförbund skapades det syrianska riksförbundet som samlade organ för alla föreningar/församlingar som inte var med i den assyriska rörelsen, fr.a. de från Tur Abdin. Eftersom kyrkan centralt tog avstånd från assyrianismen som politisk rörelse kunde syrainerna integrera i stort sett hela den syrisk-ortodoxa kyrkan i en slagkraftig nationell och sekulär organisation med en helt annan ekonomisk bas än kyrkan någonsin kunde få. De som inte tog avstånd från den assyriska identiteten och anammade den syrianska idén tvingades ut ur kyrkans organ. Kyrkan och «det syrianska folket» var ett. Makten låg dock helt hos det sekulära riksförbundets ledare, kyrkan och dess biskop blev «folkets», förbundsledningens, tjänare.

Svårigheten för kyrkan att mäta sig med de profana organisationerna ligger inte bara i de ekonomiska resurser dessa har och deras emotionella potential som de som i det sekulära samhället definierar folkets identitet, avgör namnet på folket och dess språk. Problematisk är i Sverige också den traditionella ortodoxa kyrkostrukturen med rötter i fornkyrkan. I denna är det biskopen och hans församling, d.v.s. med modernt språkbruk stiftet, som är den primära enheten i kyrkan. Varje egentlig församling har en egen biskop och är därmed självstyrande, församlingar utan biskop

är snarast en slags underordnade annexförsamlingar. Kyrkan är inte en förening av dess medlemmar utan en gudomlig stiftelse som biskoparna har ansvaret att förvalta (det är ju detta beteckningen episkopos ursprungligen innefattar).

Mot denna struktur står idén om självständiga lokala församlingar som utser ett gemensamt organ för vissa specifika uppgifter. Inte minst genom benäget bistånd från frikyrkorådet, som hade uppdraget att förvalta det statliga stödet till de syrisk-ortodoxa och därmed i hög grad kunde forma kyrkans organisation i Sverige, blev det i hög grad denna svenska föreningsstruktur som kom att råda. Tydliga uttryck för detta är de församlingsstadgar som skrivs och den utbildning i föreningsliv som ges åt församlingarnas ledare under 1970- och början av 1980-talet. Medan de första stadgarna för ett gemensamt organ (1981) bevarar något av stiftskaraktären har de stadgar som fastställs för kyrkans centralstyrelse 1983 helt karaktären av en representativt vald styrelse för en organisation av lokalavdelningar.¹⁶ I inga av dessa stadgar sägs något om biskopens roll. Bakom ligger en tydlig strävan att begränsa biskopens inflytande och att styra det statliga stödet till församlingarna. Med bildandet av centralstyrelsen och dess vittgående befogenheter är makten i kyrkan samlad hos en grupp valda ledamän. Eftersom kyrkan och det syrianska riksförbundet i stort sett har samma medlemskader uppstår en nära nog fullständig symbios mellan dem, där dock kyrkan är den fattigare och svagare parten, en riksförbundets religiösa arm.

Folkkyrka eller folkets kyrka

I den svenska vardagen har den av den islamiska miljön präglade folkkyrkotanken, identifikationen mellan folk och kyrka, blivit ett problem för den syrisk-ortodoxa kyrkan. Denna folkkyrklig-

¹⁶ Se *Stadgar för syrisk-ortodoxa kyrkans riksförsamling i Sverige* (formulerade vid ett möte hos ärkebiskopen 11.4.1981 och godkända av representantförsamlingens möte 6.6.1981), *Stadgar för syrisk-ortodoxa kyrkans centralstyrelse i Sverige* (fastställda vid ett sammanträde 26.11.1983) och *Syrisk-ortodoxa kyrkans centralstyrelsens förslag till stadgar för syrisk-ortodoxa församlingar i Sverige & Skandinavien* (1990). Samtliga i manuskript hos författaren.

¹⁵ Se SST:s årsbok 1990 med formerna för statsbidragen och tillämplig statistik från invandrarverket.

het, där kyrkan s.a.s. är *folkets* kyrka förutsätter egentligen en i stort sett homogen nationalstat med statskyrka eller det islamiska milletsystemet. Gemensamt för dem är symbiosen mellan politisk och kyrklig ledning, en symbios som inte bara sekularisering utan även demokrati gör problematisk i synnerhet för ortodoxa kristna. För de syrisk-ortodoxa som saknar ett nationellt hemland innebär avsaknaden av ett milletsystem i väst slutet för kyrkan som *folkets* kyrka, slutet på en symbios mellan ett världsligt och ett kyrkligt regemente. Skall kyrkan bestå som folkkyrka krävs en annan folkkyrkosyn, en frihet gentemot de nationella politiska rörelserna. Folkkyrkan kan inte längre vara *folkets* kyrka utan måste bli en kyrka *för* folket. Utan nation och utan politisk makt måste den syrisk-ortodoxa kyrkan i exil välja en struktur antingen lik den katolska övernationella eller den reformerta kongregationalistiska.

Genom att distansera sig från de nationella riksförbunden och avvisa alla hänsyn till syriansk respektive assyrisk identitet har kyrkans nye biskop tagit de första stegen mot en sådan förändring. Eftersom han därigenom berövat den syrianska nationella rörelsen dess främsta vapen, identifikationen med kyrkan, har motståndet varit hårt. Kampen har gällt makten över kyrkan: vem som skall representera de syrisk-ortodoxa kristna, vem som skall styra de ekonomiska bidragen och därmed församlingsbildningarna och prästernas löner. Utan kyrkan kan ingen hävda sig som de syrisk-ortodoxas ledare och samtidigt kräver traditionerna från det «svaga» samhället i Mellanöstern starka ledare. Utan demokratisk tradition och utbildning blir kampen om ledarskap en fråga om ekonomiska resurser och en i det sociala nätet, i klanen och bysammanhållningen förankrad makt.

Svårigheten att finna en fungerande struktur för en syrisk-ortodox kyrka i Sverige hänger dock inte bara samman med motståndet från starka nationalistiska grupper och valda «folkledare» som motsätter sig en «friare» kyrka, utan också med kontrasten mellan syrisk kyrkorätt med dess förankring i en islamisk miljö och svensk kyrkorätt och religionslagstiftning. Vid en synod 1984 fastställde kyrkan ett nytt enhetligt regelsystem för kyrkan med plats för demokratiska organ. Regelsystemet är dock inte alls anpassat till västerländska förhållanden och gör

t.ex. ingen åtskillnad mellan regional och lokal nivå. All kyrklig egendom är «stiftsegendom» under biskopens förvaltning. Ett «folkråd» (majlis al-milli) under biskopens ledning föreskrivs. Biskopen har en slags vetorätt och rådets rättigheter är egentligen en slags delegation från hans sida. Mot detta står den föreningskyrkliga uppbyggnad som skett av de syrisk-ortodoxa församlingarna i Sverige och dessas centrala organ. Eftersom dessa är registrerade som självständiga ideella föreningar har biskopen juridiskt sett inget att säga till om och möjligheten att hålla samman kyrkan i en enhet är ytterst begränsad. Vid tvistemål inför svensk domstol väger syrisk kyrkorätt lätt gentemot de stadgar som församlingarna låtit registrera.¹⁷

En viktig roll i samband med svårigheterna kring den syrisk-ortodoxa kyrkans (och övriga ortodoxa kyrkors) legala status och organisation i Sverige spelar den myndighet som fördelar det statliga stödet till trossamfundet, SST. Här tar den svenska staten ställning till dessa kyrkor som kyrkor och därmed till frågan om vem som rätteligen företräder dem och vilka som utgör församlingar inom dem. Detta ställningstagande sker idag helt i enlighet med kyrkornas egen kyrkorätt och syn på kanonicitet.¹⁸ Därmed finns en tydlig spänning mellan hur staten ser på kyrkorna som bidragmottagare och hur rättssystemet ser på dem i rättshänseende, en problematik ställd på sin spets i striderna i Södertälje kring biskopens rättigheter, kyrklig egendom och förvaltning.¹⁹ Eftersom Sverige inte ger offentlig-rättslig ställning åt andra kyrkor än

¹⁷ Se det av synoden den 23.2.1984 fastställda regelverket för den syrisk-ortodoxa kyrkan (i original och översättning hos författaren) och de stadgar som nämns i föregående not. För traditionell syrisk-ortodox kyrkorätt se Walter Selb, *Orientalisches Kirchenrecht, Band II, Die Geschichte des Kirchenrechts der Westsyrier*, Wien 1989.

¹⁸ En viktig roll spelar här OÖKER som är ett rådgivande organ till SST och som i praktiken avgör fördelningen av statsstödet till de ortodoxa kyrkorna. Eftersom OÖKER är sammansatt av kyrkornas officiella ledare lägger man här stor vikt vid kyrkornas kanonicitet. OÖKER:s ordförande är dock hämtad från frikyrkorådet.

¹⁹ För en diskussion kring SST:s roll och problematiken kring lagstiftningen se tematerminsrapporten VT 1991.

svenska kyrkan är den enda utvägen för de ortodoxa kyrkorna om de vill bevara sin egen kyrkosyn att liksom den katolska kyrkan i Sverige bilda en fristående stiftelse och så garantera biskopsämbetets och stiftets självständighet.

Slutsatser

Problemen för den syrisk-ortodoxa kyrkan i Sverige är på många sätt symptom på en kraftig kulturkrock och på det svenska samhällets oförmåga att analysera och hantera «invandrarkyrkor». Att det uppstått en så allvarlig konflikt just i den syrisk-ortodoxa kyrkan hänger samman med att tre spänningsfält fallit samman i en situation där de syrisk-ortodoxa som flyktingar utan hemland är mycket utsatta. För det första finns en spänning mellan syrisk-ortodoxa från byarna i Turabdin i sydöstra Turkiet och de från städerna, huvudsakligen i de arabisktalande länderna. För det andra finns en strid mellan en assyrisk sekulär-nationell rörelse och en konservativ syriansk kyrkligt-nationell rörelse som identitetsgivare. För det tredje finns en konflikt kring makten i och strukturen på kyrkan. Medan biskopen och den assyriska rörelsen ser nödvändigheten av att i Sverige skilja mellan kyrka och nationell identitet vill den syrianska rörelsen bevara identifikationen. Därmed leder paradoxalt nog biskopens strävan att bevara en episkopal,

och s.a.s. mindre demokratisk, struktur till en bättre anpassning till det sekulära västerländska samhället än de «demokratiskt» valda motståndarnas konservativa folkkyrkosyn.

Ett studium av den syrisk-ortodoxa kyrkans konfliktfyllda tjugo år i Sverige reser många frågetecken inför svensk invandrar- och kyrkopolitik. En jämförelse av stödet till profana invandrarorganisationer, särskilt riksförbunden, och stödet till kyrkorna visar på en tydlig politisk vilja att sekularisera invandrarna. Svenska kyrkans monopol på offentlig-rättslig ställning hänvisar invandranas folkkyrkor till den frikyrkliga föreningstraditionen med dess starka band till liberalismens individuella och demokratiska ideal. Därmed tvingas de ortodoxa kyrkorna i Sverige in i för dem främmande organisationsformer. Samtidigt som identiteten för kyrkfolket förskjuts från kyrkan till den profana nationella föreningen (sekularisering) splittras kyrkan i föreningsstridigheter. Den «demokratiska» och «moderna» kyrkosynen leder till att kyrkan underordnas nationen. Den symbios som finns mellan det offentliga Sverige och lagstiftningens syn på religion å ena sidan och det frikyrkliga föreningsidealet å andra blir en kniptång för «invandrarkyrkorna». Särskilt hårt drabbas de ortodoxa kyrkorna med sina nationella folkkyrkotraditioner. Värst ute är de som haft sin nationella identitet bestämd av det islamiska milletsystemets identifikation mellan kyrka och folk.

Summary

The Syrian-Orthodox Church is the largest of the Orthodox churches in Sweden. Its short history in the country has been marked by conflict. This is the result of the cultural differences between Sweden and the Middle East as well as the structure of Swedish church law. At the root lies the question of the identity of the church vis-à-vis the identity of the people. In order to understand the present situation, it is necessary to look at the three levels on which the conflict is fought: the regional and partly sociological, the political and the ecclesiastical. On the first level there is a division between the faithful from the Tur Abdin and those from the Arabic cities, due to the influence of western culture on Arab nationalism. Secondly there is the division between those favoring a separation between ecclesiastical identity and ethnic identity, that is the Assyrian group, and those favoring unity. Thirdly there is the struggle over control of the Syrian-Orthodox in Sweden. The conflicts have been aggravated by the fact that Swedish society has a tradition of neglecting religious and stressing ethnic identity. Thus the members of Syrian-Orthodox Church in Sweden who were opposed to the Assyrian idea created a Syrian (syri-ansk) ethnic movement which was identified with the church and to which the church became subordinate. The difficulty for the Bishop in attempting to free the church from this socio-political struggle over ethnic identity stems from the fact that all churches except the Church of Sweden are considered to be free associations governed by their members. In western culture the unity of the church is sacrificed in the struggle for ethnic identity by Christians who in the Middle East have always had their identity in the church.